

УДК 338.2: 332.142.6 (477)

Хижнякова Н.О.,
к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту
Рівненський державний гуманітарний університет

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ'ЄКТІВ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІНСЬКОГО ВПЛИВУ В УКРАЇНІ

Khyzhnyakova N.O.,
cand.sc.(econ.), assoc. prof., assistant professor
of the department of management
Rivne State Humanitarian University

THE GENERAL CHARACTERISTICS OF OBJECTS OF ECOLOGICALLY ORIENTED MANAGERIAL INFLUENCE IN UKRAINE

Постановка проблеми. У сучасних умовах загострення еколого-економічних проблем виникає необхідність у прийнятті та реалізації ефективних екологоорієнтованих управлінських рішень (ЕОУР). Для ЕОУР, як і для інших видів управлінських рішень, характерна наявність суб'єктів управління та об'єктів управлінського впливу, на внесення змін до яких і спрямовано дію зазначених рішень. Здійснення аналітичної характеристики стану об'єктів впливу ЕОУР має на меті як оцінювання результативності реалізованих раніше рішень, так і виявлення проблемних ситуацій та попереднє встановлення найбільш перспективних для їх вирішення ЕОУР.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінювання природно-ресурсного потенціалу, ступеня техногенного навантаження на довкілля та екологічної проблемності присвячені праці таких провідних вітчизняних учених-економістів, як Т.П. Галушкіна [1], З.В. Герасимчук [2; 3], В.С. Міщенко [4], П.М. Скрипчук [5], М.А. Хвесик [6] та інших. Разом з тим, у зазначених дослідженнях багато уваги надається визначенню інтегральних показників екологічного стану окремих областей та районів, їх ранжуванню та групуванню, що дозволяє побачити, де саме ситуація найбільш гостра, але не дає змоги дати попередні рекомендації щодо прийняття ЕОУР, що зумовило актуальність обраної тематики дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є здійснення загальної характеристики об'єктів екологоорієнтованого управлінського впливу України як цілісного територіального утворення, встановлення основних тенденцій зміни показників та ступеня наближення до стану, характерного для держав ЄС, а також внесення пропозицій щодо прийняття ЕОУР, які дозволять наблизити втілення ідей «зеленої» економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для здійснення аналітичної оцінки об'єктів впливу ЕОУР автором пропонується їх класифікація, відображена на рис. 1. Передусім, усі можливі об'єкти впливу ЕОУР відповідно до походження та специфіки здійснення впливу на них пропонується поділяти на природні, техногенні та змішаного характеру (рис. 1).

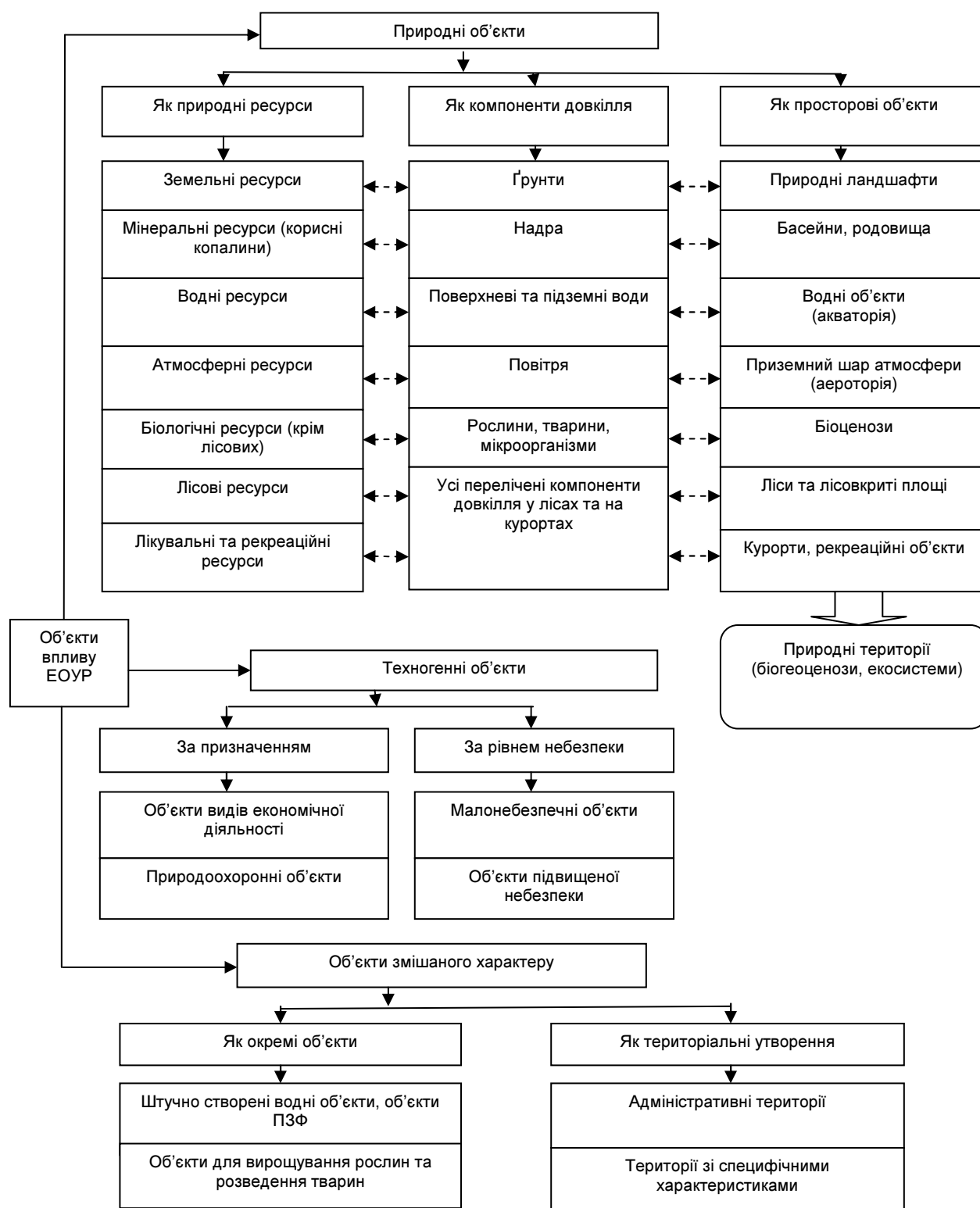
Всі природні об'єкти, на які може бути спрямований вплив ЕОУР, можуть розглядатися та досліджуватися у трьох аспектах: як природні ресурси, як компоненти довкілля та як просторові об'єкти, які координуються на семи основних рівнях (рис. 1).

При цьому при визначенні впливу на природні об'єкти як на природні ресурси мають оцінюватися динамічні зміни їх кількості та якості, ступеня залучення до господарського обігу та доступності такого залучення. З іншого боку, при встановленні впливу на природні об'єкти як на компоненти довкілля необхідно оцінювати зміни їх якості та ступеня антропогенного впливу на них, щоб запобігти негативному впливу на здоров'я людей. Аналітична оцінка зміни стану природних ресурсів та компонентів довкілля у динаміці дозволить оцінити величину впливу (екологічні ефекти) сукупності прийнятих раніше ЕОУР, реалізація яких вже завершилася або ще триває.

Природні об'єкти можуть також розглядатися як цілісні просторові об'єкти, тобто об'єкти, які мають певну площу, межі, характеристики тощо. Якщо розглядати усю сукупність природних просторових об'єктів з певним територіальним обмеженням, то утворюються природні території або біогеоценози.

Техногенні об'єкти пропонується поділяти за призначенням та за рівнем небезпеки. При цьому природоохоронні об'єкти можуть супроводжувати об'єкти певних видів економічної діяльності (промислові тощо).

Крім того, вплив ЕОУР на природоохоронні об'єкти може виявлятися таким чином, що вони виступають результатом реалізації природоохоронних програм та проектів.

Рис. 1. Класифікація об'єктів впливу екологоорієнтованих управлінських рішень
Джерело: розроблено автором

Об'єкти змішаного характеру пропонується розглядати у двох аспектах: як окремі об'єкти та як територіальні утворення, які поєднують сукупність природних та техногенних об'єктів.

Таким чином, здійснення загальної характеристики сукупності об'єктів впливу ЕОУР передусім потребує дослідження структури земельного фонду України як території держави, а також як просторової основи для здійснення ЕОУР та розміщення об'єктів їх впливу. Дана структура також відображає використання наявних земельних ресурсів та ступінь їх залучення до господарського обігу (табл. 1).

Таблиця 1

Структура земельного фонду України у 2001-2013 роках

Категорії земель	Питома вага земель у земельному фонді України станом на 1 січня, %							Відхилення за період
	2001	2006	2009	2010	2011	2012	2013	
Землі сільськогосподарського призначення	71,34	71,15	70,99	70,94	70,90	70,88	70,84	- 0,50
Ліси та лісовкриті площі	17,25	17,40	17,51	17,55	17,57	17,58	17,60	0,35
Забудовані землі	4,07	4,09	4,13	4,14	4,16	4,18	4,20	0,13
Землі під водою	4,02	4,01	4,01	4,01	4,02	4,01	4,02	0,00
Відкриті заболочені землі	1,57	1,60	1,62	1,62	1,62	1,62	1,62	0,05
Інші землі	1,75	1,75	1,74	1,74	1,73	1,73	1,72	- 0,03
Разом	100	100	100	100	100	100	100	0

Джерело: розраховано автором на основі [7, с. 86]

Як бачимо, найбільш виразними тенденціями є поступове зменшення площ земель сільськогосподарського призначення, а також зростання площ лісів та забудованих земель (табл. 1).

Далі здійснимо аналітичну характеристику стану та використання найбільш вагомих складових земельного фонду – земель сільськогосподарського призначення і лісів та лісовкритих площ (табл. 2 та 3). Варто зазначити, що названі категорії чітко прив'язані до території, тобто можуть розглядатися як територіальні утворення. Врахування просторових аспектів при здійсненні їх аналізу передбачає зосередження на використанні таких аналітичних показників, як рівень розповсюдження певних явищ по території (охоплення ними території), а також витрата ресурсів на одиницю площі або продуктивність одиниці площі. Крім того, на зазначені категорії земель чинять вплив і такі ЕОУР, дія яких спрямована передусім на інші об'єкти.

Таблиця 2

Аналітична характеристика використання сільськогосподарських земель та технологій їх обробітку в Україні

Показник	Рік						Відхилення
	2000	2005	2009	2010	2011	2012	
1. Рівень сільськогосподарського освоєння земель на кінець року, % від земельного фонду	71,34	71,15	70,94	70,90	70,88	70,84	- 0,50
2. Рівень використання води у сільському господарстві, % від використання свіжої прісної води	18,2	15,4	18,5	17,6	19,9	19,9	1,7
у т.ч.:							
- на зрошення	14,0	12,7	16,2	15,5	17,9	18,2	4,2
- на сільськогосподарське водопостачання	4,2	2,7	2,3	2,1	2,0	1,7	- 2,5
3. Питома витрата свіжої прісної води при зрошенні, куб. м на 1 га зрошуваних сільськогосподарських угідь	707,3	544,0	648,7	633,1	753,8	811,7	104,4
4. Рівень використання мінеральних добрив сільськогосподарськими підприємствами, % від посівної площі	22	45	63	70	76	78	56
5. Питомі витрати мінеральних добрив сільськогосподарськими підприємствами, кг поживних речовин на 1 га							
- посівної площі	13	32	48	58	68	72	59
- удобреної площі	60	72	77	84	89	92	32
6. Рівень використання органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами, % від посівної площі	3,3	2,7	2,5	2,2	2,0	2,1	-1,2
7. Питомі витрати органічних добрив сільськогосподарськими підприємствами, т на 1 га							
- посівної площі	1,3	0,8	0,6	0,5	0,5	0,5	-0,8
- удобреної площі	39,8	28,5	22,6	24,4	26,5	24,2	-15,6
8. Рівень розвитку органічного землеробства:							
- кількість органічних господарств	0	72	121	142	155	164	164
- частка органічних угідь, % від площі земель сільськогосподарського призначення	0,00	0,56	0,63	0,63	0,63	0,64	0,64

Джерело: розраховано автором на основі [7, с. 49, 59, 86, 89] та даних Федерації органічного руху в Україні

Таблиця 3

Аналітична характеристика використання лісів та лісовкритих площ і розвитку
екологічної інфраструктури в Україні

Показник	Рік						Відхилення
	2000	2005	2009	2010	2011	2012	
1. Рівень лісистості території на кінець року, % від земельного фонду	17,25	17,40	17,55	17,57	17,58	17,60	0,35
2. Структура обсягу заготівлі ліквідної деревини, %:							
- від рубок головного користування	46,5	42,4	47,1	44,8	45,8	44,5	-2,0
- від рубок формування та оздоровлення лісів й інших	53,5	57,6	52,9	55,2	54,2	55,5	2,0
3. Рівень охоплення лісів лісозаготівельними роботами, % від площі лісів	4,37	4,42	3,37	3,79	3,98	3,93	-0,44
у т.ч.:							
- рубками головного користування	0,21	0,26	0,25	0,27	0,30	0,29	0,08
- рубками формування та оздоровлення лісів й іншими	4,16	4,16	3,12	3,52	3,68	3,64	-0,52
4. Вихід ліквідної деревини при лісозаготівлях, куб. м/га:							
- в цілому	24,74	32,80	39,73	40,14	41,51	41,97	17,23
- при здійсненні рубок головного користування	235,86	238,23	250,15	248,76	249,60	252,92	17,06
- при здійсненні рубок формування та оздоровлення лісів й інших	13,92	20,08	22,70	23,87	24,37	25,16	11,24
5. Співвідношення площі відтворення лісів та площі рубок головного користування	1,70	2,16	3,02	2,41	2,26	2,28	0,58
6. Структура відтворення лісів, %:							
- садіння і висівання лісу	78,8	78,2	79,7	80,0	76,9	76,3	-2,5
- природне поновлення лісу	21,2	21,8	20,3	20,0	23,1	23,7	2,5
7. Співвідношення площі відтворення лісів та площі переведення молодих культур до категорії лісів	1,41	1,71	1,68	1,28	1,30	1,10	-0,31
8. Рівень концентрації осередків шкідників і хвороб лісу, % від площі лісів	4,26	5,74	5,16	5,26	7,22	6,91	2,65
9. Рівень охоплення осередків захистом від шкідників та хвороб, %							
- в цілому	39,28	38,96	18,33	14,69	18,44	12,22	-27,06
- біологічними препаратами	35,86	31,30	13,94	12,27	8,93	8,23	-27,63
- хімічними препаратами	3,42	7,66	4,39	2,42	9,51	3,99	0,57
10. Рівень загибелі лісових насаджень, % від площі лісів	0,09	0,12	0,13	0,20	0,15	0,19	0,10
11. Рівень проходження лісових пожеж, % від площі лісів	0,02	0,02	0,06	0,04	0,01	0,03	0,01
12. Кількість заповідників та національних природних парків	31	36	43	45	50	63	32
13. Рівень охоплення заповідниками та НПП, % від земельного фонду	1,47	1,75	2,03	2,17	2,29	2,59	1,12

Джерело: розраховано автором на основі [7, с. 86, 126, 153, 161]

Як бачимо, рівень сільськогосподарського освоєння впродовж останнього десятиліття має тенденцію до зниження. Разом з тим, він продовжує залишатися дуже високим і у кінці 2012 року становить 70,8% земельного фонду або 73,8% суходолу. Водночас, розораність земель повільно зростає і у кінці 2012 року досягає 53,9% від земельного фонду або 56,1% від суходолу. Для порівняння – у європейських країнах орні землі становлять 30-32% від загальної площі суходолу [8, с. 98].

Рівень використання води на потреби зрошення коливається і в останні роки у порівнянні з 2000 роком збільшується.

Що стосується застосування мінеральних добрив, то значною мірою зростає як частка удобреної площі, так і питомі витрати добрив. Що ж до органічних добрив, то ними удобрюється лише 2-3% посівних площ, і питомі витрати добрив знижуються навіть при врахуванні лише удобреної площі. В результаті цього спостерігаються втрати гумусу, величина яких коливається впродовж досліджуваного періоду від 0,37 до 0,77 т/га [8, с. 106].

Сільськогосподарськими підприємствами використовуються пестициди різних видів, більше половини від яких (55-60%) припадає на гербіциди [8, с. 182]. Питомі витрати пестицидів поступово збільшуються.

Також впродовж досліджуваного періоду спостерігається зародження (у 2002 році) та розвиток в Україні органічного землеробства. Частка органічних сільськогосподарських угідь поступово зростає і досягає у кінці 2012 року 0,64% від земель сільськогосподарського призначення. Таким чином, наявні

значні резерви зростання, оскільки у країнах ЄС площа земель органічного землеробства у 2011 році становила 5,4% земель сільськогосподарського призначення [9, с. 152].

Що стосується лісів, то більшість встановлених тенденцій є позитивними (табл. 3). Зокрема, рівень лісистості території поступово зростає. Більше від половини (53-57%) деревини заготовлюється при здійсненні рубок формування та оздоровлення лісів. Рівень охоплення лісів лісозаготівельними роботами становить близько 4% і зменшується за рахунок охоплення рубками формування та оздоровлення лісів. Охоплення рубками головного користування становить 0,3%. Вихід ліквідної деревини з гектара зростає для обох основних видів рубок. Співвідношення площі відтворення лісів та рубок головного користування швидко зростає, у 2009 році досягає 3, а потім поступово знижується, але не менше від 2,3. У структурі відтворення лісів питома вага природного поновлення становить 20-23% і в останні роки дещо зростає. Крім того, площі відтворення лісів перевищують площі переведення молодих лісів до категорії лісів та лісовкритих площ.

Негативним явищем є різке зниження ступеня охоплення осередків шкідників і хвороб обробкою спец препаратами – від 39% до 12%, – за рахунок зменшення використання саме біологічних препаратів. Це спричинило зростання поширеності осередків шкідників і хвороб майже до 7% від площі лісів.

Щодо природно-заповідного фонду (ПЗФ), то кількість заповідників та національних природних парків зростає вдвічі (табл. 3), а охоплення цими об'єктами досягає 2,6% від земельного фонду. При цьому площа усіх об'єктів ПЗФ становить близько 3,5 млн. га або 5,8% від земельного фонду України. За площею лідирують такі об'єкти ПЗФ, як заказники, національні природні парки та регіональні ландшафтні парки [3, с. 61-62]. Є значні резерви у роботі щодо розширення та удосконалення мережі ПЗФ, оскільки за європейськими стандартами мінімальна частка природно-заповідних територій має становити 18% від земельного фонду. Крім того, необхідним є створення мережі широтних та меридіальних екокоридорів [3, с. 59].

На основі результатів проведеного дослідження, а також розробки фахівців міжнародних організацій та вітчизняних фахівців, можна визначити ЕОУР, спрямовані на розвиток сільського господарства, лісового господарства та екологічної інфраструктури, а також інших пріоритетних видів економічної діяльності на засадах «зеленої» економіки (табл. 4).

Таблиця 4

Управлінські рішення, спрямовані на розвиток пріоритетних для „зеленої” економіки видів діяльності

Види економічної діяльності	Управлінські рішення, спрямовані на „озеленення” відповідного виду діяльності
1. Сільське господарство	Ефективне використання води Широкое використання органічних добрив Оптимальний обробіток ґрунту Комплексний контроль над шкідниками, обмеження використання хімічних засобів захисту рослин Розвиток органічного землеробства Вирощування енергетичних культур
2. Лісове господарство та розвиток екологічної інфраструктури	Відтворення та захист лісів Збільшення лісовкритих площ Збільшення кількості та площі об'єктів та територій природно-заповідного фонду Охорона природних ландшафтів та біологічного різноманіття
3. Енергетика та енергопостачання	Заміна викопного палива відновлюваними джерелами енергії та технологіями зі зниженими викидами вуглецю Економія енергетичних ресурсів при виробництві енергії та енергії при енергопостачанні
4. Промисловість	Зростання енергоефективності Зменшення шкідливих викидів та відходів
5. Поводження з відходами	Попередження утворення відходів Повторне використання матеріалів Отримання енергії з відходів Безпечне захоронення відходів
6. Будівництво та експлуатація будівель	Підвищення енергетичної ефективності нових і вже наявних будівель і споруд
7. Транспорт	Використання енергоефективних видів транспорту Використання пального з низькими викидами вуглецю Перехід на більш екологічно ефективні види транспорту
8. Водопостачання	Удосконалення систем водоочищення та водоспоживання Економія води
9. Рибне господарство	Зменшення вилову риби, запобігання виснаженню її запасів Заміна суден
10. Туризм	Розвиток екологічного туризму

Джерело: розроблено автором на основі [10, с. 16-19; 11, с. 7-23 та с. 40]

Як бачимо з табл. 4, передбачається «озеленення» передусім сільського та лісового господарства. Запропоновані ЕОУР дозволять покращити екологічний стан та підвищити економічну результативність об'єктів екологоорієнтованого управлінського впливу України.

Висновки з даного дослідження. У даному дослідженні розроблено класифікацію об'єктів впливу ЕОУР. Здійснено також загальну характеристику об'єктів екологоорієнтованого управлінського впливу України як цілісного територіального утворення, а саме – досліджено зміну структури земельного фонду за складовими, виділеними відповідно до специфіки використання, а також здійснено аналіз використання його основних складових – земель сільськогосподарського призначення та лісів. При цьому виявлено низку позитивних тенденцій, зокрема, поступове зростання рівня лісистості, розвиток органічного землеробства, зростання кількості та площі об'єктів ПЗФ. Водночас виявлено і негативні тенденції та значні резерви у порівнянні зі станом, притаманним державам ЄС. У зв'язку з цим запропоновано низку ЕОУР, прийняття та реалізація яких необхідні для досягнення бажаного рівня збалансованості екологічних та економічних пріоритетів суспільного розвитку.

Література

1. Екологічний менеджмент та аудит рекреаційних територій (концептуальні засади та організаційний механізм): монографія / за ред. Т.П. Галушкіної. – Одеса: вид-во ТОВ «ІНВАЦ», 2006. – 184 с.
2. Герасимчук З.В. Політика розвитку проблемних регіонів: методологічні засади формування та реалізації: монографія / З.В. Герасимчук, В.Л. Галушак. – Луцьк: Надстир'я, 2006. – 248 с.
3. Герасимчук З.В. Маркетинг природно-заповідних територій: монографія / З.В. Герасимчук, Т.М. Микитин, А.Ю. Якимчук. – Луцьк: ЛНТУ, 2012. – 245 с.
4. Удосконалення системи управління відходами в Україні в контексті європейського досвіду / В.С. Міщенко, Г.П. Виговська, Ю.М. Маковецька, Т.Л. Омеляненко. – К.: Лазурит-Поліграф, 2012. – 120 с.
5. Скрипчук П.М. Екологічний аудит територіально-господарських систем / П.М. Скрипчук // Економіка України. – 2009. – № 11. – С. 76-91.
6. Хвесик М.А. Розміщення продуктивних сил та регіональна економіка: навч. посіб. / М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2005. – 344 с.
7. Довкілля України. 2012: стат. збірник / за ред. Н.С. Власенко. – К.: Державна служба статистики України, 2013. – 234 с.
8. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2011 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, LAT&K, 2012. – 258 с.
9. Кузьменко О.Б. Органічне землеробство як фактор євроінтеграції України / О.Б. Кузьменко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2013. – №3. – С. 151-155.
10. Харічков С.К. „Зелені інвестиції” як каталізатор переходу до нового курсу розвитку економіки: міжнародні орієнтири і перспективи впровадження / С.К. Харічков, Н.М. Андрєєва // Економіст. – 2010. – №12. – С. 16-21.
11. Навстречу „зелёной» экономике: пути к устойчивому развитию и искоренению бедности. Обобщающий доклад для представителей властных структур. – ЮНЕП, 2011. – 44 с.

References

1. Halushkina, T.P. (2006), *Ekolohichniy menedzhment ta audyt rekreatsiinykh terytorii (kontseptualni zasady ta orhanizatsiinyi mekhanizm)* [Environmental management and audit of the recreational areas (conceptual bases and institutional mechanism)], monograph, vyd-vo TOV «INVATS», Odesa, Ukraine, 184 p.
2. Herasymchuk, Z.V. and Halushchak, V.L. (2006), *Polityka rozvytku problemnykh rehioniv: metodolohichni zasady formuvannia ta realizatsii* [Policy of development of problem regions: methodological bases of formation and realization], monograph, Nadstytia, Lutsk, Ukraine, 248 p.
3. Herasymchuk, Z.V., Mykytyn, T.M. and Yakymchuk, A.Yu. (2012), *Marketynh pryrodno-zapovidnykh terytorii* [Marketing of natural conservation areas], monograph, LNTU, Lutsk, Ukraine, 248 p.
4. Mishchenko, V.S., Vyhovska, H.P., Makovetska, Yu.M. and Omelianenko T.L. (2012), *Udoskonalennia systemy upravlinnia vidkhodamy v Ukraini v konteksti yevropeiskoho dosvidu* [Improvement of waste management system in Ukraine in the context of the European experience], Lazuryt-Polihraf, Kyiv, Ukraine, 120 p.
5. Skrypchuk, P.M. (2009), "Environmental audit of territorial and economic systems", *Ekonomika Ukrainy*, no.11, pp. 76-91.
6. Khvesyk, M.A., Horbach, L.M., Pastushenko, P.P. (2005), *Rozmishchennia produktyvnykh syl ta rehionalna ekonomika* [Allocation of productive forces and the regional economics], tutorial, Kondor, Kyiv, Ukraine, 344 p.
7. Vlasenko, N.S. (2013), *Dovkillia Ukrainy. 2012: stat. zbirnyk* [Environment Ukraine. 2012: stat. compilation], Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 234 p.
8. *Natsionalna dopovid pro stan navkolyshnoho pryrodnoho seredovyshcha v Ukraini u 2011 rotsi* [National Report on the State of the Environment in Ukraine in 2011] (2012), Ministerstvo ekolohii ta pryrodnykh resursiv Ukrainy, LAT&K, Kyiv, Ukraine, 258 p.
9. Kuzmenko, O.B. (2013), "Organic farming as a factor of Ukraine's European integration", *Visnyk Poltavskoi derzhavnoi ahranoi akademii*, no. 3, pp. 151-155.
10. Kharichkov, S.K. and Andrieieva, N.M. (2010), "The Greens investments" as a catalyst of transition to the new course of economic development: international benchmarks and prospects for implementation", *Ekonomist*, no.12, pp. 16-21.
11. *Navstrechu „zelonoy» ekonomike: puti k ustoychivomu razvitiyu i iskorenenyu bednosti. Obobshchayushchii doklad dlya predstaviteley vlastnykh struktur* [Towards a "green" economy: Pathways to the Sustainable Development and Poverty Eradication. A synthesis report for representatives of authorities], (2011), UNEP, 44 p.